
ПЕДАГОГІКА

УДК 02:001.5:159.923

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.02.095>

Ганна ЗВАРИЧ

Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4120-5729>

Лілія РЕБУХА

Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0054-0651>

РОЛЬ ВІРИ І ЗНАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОГЛЯДІВ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО

***Анотація.** У статті проаналізовано роль віри і знання у процесі формування особистості, пов'язані з освітньою діяльністю особи, а відтак із сформованими духовними компетенціями. Доведено, що заклади освіти слугують дієвим осередком культури та здатні генерувати цілісну особистість із певними ціннісними орієнтаціями для становлення гідного громадянина сучасного суспільства. Окреслено важливість віри і знання, які чинять вплив на становлення гуманістично-спрямованої, всесторонньо-розвиненої особистості.*

Нині релігійна освіта є основою моральності. Відповідно вихованню моральності сприяли як провідники Церкви, так і видатні українські вчені-

© Ганна Зварич, Лілія Ребуха, 2022.

педагоги, що допомогло створити українську християнську педагогіку. Відстежено, значний вклад Патріарха Йосифа Сліпого у розбудову духовної освіти українського народу, що сприяє християнському вихованню добрих і чесних громадян для суспільства. Доведено, що віра є достатньо тонким духовним світом суб'єктивних переживань, прагнень і релігійних уявлень, вона потрібна в науці і науковій творчості, в мистецтві і в повсякденному житті. Віра надихає кожну особу до пізнання вищих духовних і моральних цінностей, тому поглиблене занурення у знання в цій царині виступає важливим чинником зміцнення віри. Патріарх Йосиф Сліпий аргументовано доводить, опираючись на знанні, що без віри повсякденне життя не має змісту, так як людина народжується з потребою віри, живе з нею і розвиває її у собі. Кожен із нас є носієм віри і ділиться цією якістю з іншими людьми, що формує дієве поле духовного спілкування. Обґрунтовано, що знання слугує носієм великого духовно-ціннісного потенціалу, де від змістового наповнення освітніх дисциплін безпосередньо залежить формування світоглядних позицій молоді людини. Відтак без віри у силу знання неймовірно важко пізнати себе та довкілля в цілому.

Зроблено висновок про те, що віра формує світогляд особистості, її прагнення, уможлиблює самореалізування. Для особистості віра дає життєві сили, спричинює доступ до людського буття, слугує головною передумовою входження сучасної людини в нову цілісну систему цінностей, яке суспільство вкладає в основу виховання. Нині відстежується той факт, що в сучасній парадигмі гуманізації та гуманітаризації освіти феномен віри набуває статусу потужного знаряддя у формуванні соціально-орієнтованої, всебічно-гармонійної особистості.

Ключові слова: Патріарх Йосиф Сліпий, наука, віра, освіта, особистість, світогляд, суспільство, людське буття.

Ganna ZVARYCH

West Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4120-5729>

Liliia REBUKHA

West Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0054-0651>

THE ROLE OF FAITH AND KNOWLEDGE IN THE PROCESS OF PERSONALITY FORMATION: THROUGH THE PRISM OF THE VIEWS OF PATRIARCH YOSYPH SLIPIYI

Abstract. The article analyzes the role of faith and knowledge in the process of personality formation, which is connected with the educational activity of the

person, and, therefore, with the formed spiritual competencies. It has been proven that educational institutions serve as an influential centre of culture and can generate a complete personality with specific value orientations for becoming a worthy citizen of modern society. The importance of faith and knowledge, which influence the formation of a humanistically oriented, comprehensively developed personality, is outlined.

Today, religious education is the basis of morality. Accordingly, both Church leaders and outstanding Ukrainian scientists-pedagogues contributed to moral education, which helped to create Ukrainian Christian pedagogy. The significant contribution of Patriarch Yosyph Slipyi to the development of the spiritual education of the Ukrainian people, which contributes to the Christian upbringing of excellent and honest citizens for society, has been traced. It has been proven that faith is a sufficiently subtle spiritual world of subjective experiences, aspirations and religious ideas; it is present in science and scientific creativity, in art and everyday life. Faith inspires everyone to know higher spiritual and moral values; therefore, deep immersion in knowledge in this area is essential in strengthening faith. Patriarch Yosyph Slipyi convincingly proves, based on knowledge, that without faith, everyday life has no meaning since a person is born with the need for faith, lives with it and develops it in himself. Each of us is a bearer of faith and shares this quality with others, forming an effective field of spiritual communication. It is substantiated that knowledge serves as a carrier of great spiritual and valuable potential, where the formation of worldview positions of a young person directly depends on the content of educational disciplines. Therefore, without faith in the power of knowledge, it isn't easy to know oneself and the environment.

It was concluded that faith shapes an individual's worldview, and his aspirations enable self-realization. For an individual, faith gives life force, causes access to human existence, and serves as the main prerequisite for entering a modern person into a new integrated system of values, which society invests in the basis of education. Currently, the fact that in the contemporary paradigm of humanization and humanitarianization of education, the phenomenon of faith acquires the status of a powerful tool in the formation of a socially oriented, comprehensively harmonious personality is observed.

Keywords: Patriarch Yosyph Slipyi, science, faith, education, personality, outlook, society, human existence.

«Два крила, якими підноситься
людський дух в безкраї простори, – це
віра й наука»

Патріарх Йосиф Сліпий

Постановка проблеми. Сучасна людина втратила відчуття причетності до чогось величного, ніж наше Я. Відомий німецький філософ І. Кант сказав, що лише дві речі можуть наповнити душу більш новим та зростаючим захопленням і благоговінням – це зоряне небо, що знаходиться над головою та моральний закон, який має міститися у кожному із нас. Проте у сучасної

людини часто немає причетності ні до Неба, ні до Добра, ні до тієї Любові, яка створила і зірки, і внутрішній моральний закон.

Водночас нині віра, релігійні цінності здійснюють вплив на особистість та її становлення. Неперервний характер їх формування пов'язаний з освітньою діяльністю особи, домінуючим критерієм якої є система сформованих компетенцій. Такий підхід має свої позитивні сторони, адже компетенції складаються з набору певних практико-зорієнтованих умінь, унормованих навичок та фундаментальних знань, які легко можна виміряти, оцінити й, відповідно, сформувати. Проте зазначений підхід не враховує інтегральний розвиток особистості й формування «людини для іншої особи». Відповідно заклади освіти, як осередок справжньої культури і освіти, нині повинні надавати не тільки якісні освітні послуги, але й формувати інтегральну цілісну особистість, яка буде володіти певними ціннісними орієнтирами та прагненням пізнати істину, шануватиме гідність іншої людини, буде соціалізована й здатна на провадження діалогу, водночас спроможна до реалістичного відчуття світу, критичного його осмислення, характеризуватиметься вольовими вчинками і адекватною самооцінкою. Набуття особою зазначених індивідуальних особливостей сприятиме становленню гідного громадянина та активного члена сучасного громадянського суспільства. Лише віра і знання здатні сформувати гуманістично-спрямовану, всесторонньо-розвинену особистість із побудованою на вірі особистісно-ціннісною її спрямованістю.

Аналіз досліджень. Обговоренням питань віри займалися українські мислителі Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Костомаров, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко, М. Пирогов, Ю. Дзерович, С. Кримський та ін. Особливу увагу вірі приділяли закордонні науковці і філософи Г. Гегель, Р. Декарт, І. Кант, Г. Лейбніц, А. Ейнштейн та ін.

Допроблем, що пов'язані з вірою, зверталися науковці сучасності, які визначили феномен віри як основу життєстійкості особистості [Яремко, Вавринів, 2019, С. 153–157], розкрили сутність релігійної ідентичності під час глобалізаційних викликів сьогодення [Ломачинська, 2018, С. 153–155], здійснили психологічний аналіз поняття віри та розгляд її етимології, що дало змогу визначити засадничі основи наукового пізнання понять вірність, служіння, щирість, переконаність, істинність, правильність та ін. [Kuznetsov, 2017, С. 289–297], проаналізували релігійні комунікації у різних аспектах їх прояву [Козиряцька, 2017], розглядали віру як один із чинників подолання критичних життєвих ситуацій [Predko, Larin, 2017, С. 76–86.], схарактеризували структуру духовних цінностей особистості [Янова, 2021], вивчали вплив релігійних цінностей у становленні морально-ціннісної сфери особистості [Кутішенко, Патинок, Сидоркін, 2018, С. 154–164], зазначали значимість феномену віри для становлення особистості студентів [Груць, 2019, С. 71–89] та ін.

Важливість впливу віри на особистість, як одного із ресурсів благополуччя людини у своїх наукових доробках, зазначали Н. Каргіна [Каргіна, 2018, С.

83–88], К. Лорін, Г. Фіцсімонс, А. Кей [Laurin, 2011, P. 149–171.], В. Кутішенко, О. Патинок, В. Сидоркін [Кутішенко, Патинок, Сидоркін, 2019, С. 142–152] та ін.

Багато науковців зверталось у своїх працях до відомих релігійних постатей, а саме до вчень Патріарха Йосифа Сліпого. Так, Т. Грушева розкрила духовно-моральні педагогічні настанови Йосифа Сліпого [Grusheva, 2018, С. 160–166], О. Огірко зазначив значимість ідей Патріарха для розбудови духовної освіти українського народу [Огірко, 2017, С. 118–122] та християнського виховання молоді як правдивого вкладу у розбудову української держави [Огірко, 2003, С. 6–7], І. Цихуляк розкрив соціальну доктрину, запропоновану Йосифом Сліпим, та її аксіологічний вимір [Цихуляк, 2017, С. 152–155]. Так, науковець О. Огірко вказує на те, що Патріарх Йосиф Сліпий особливу увагу приділяв християнському вихованню, вважаючи, що саме виховання молоді – це правдивий вклад у розбудову вільної української держави з тисячолітніми християнськими традиціями. Зважаючи на великий вклад науковців у царині духовного зростання особистості, нині не до кінця схарактеризовано вплив віри і знання на формування гармонійної особистості відповідно до поглядів Патріарха Йосифа Сліпого, які зображені у праці «Віра і наука».

Мета статті – розкрити значимість віри і знання у формуванні гармонійної особистості крізь призму вчення Патріарха Йосифа Сліпого у праці «Віра і наука».

Виклад основного матеріалу. Основою розвитку людської особистості є набуття нею сукупності цінностей та ідеалів, що їх творить і оберігає упродовж віків релігія, етнопедагогіка і наука загалом. Історично так склалося, що у свідомості українців релігія завжди була життєдайним чинником, рушієм соціальної активності та боротьби за існування. Відтак елементами християнської релігійної ментальності та семантики, а саме відповідними віруваннями, звичаями, духовними наставленнями, сподіваннями, емоціями, художніми символами і метафорами глибоко пронизані прояви життя українців від національного, громадського, сімейного до особистісного. Взірцями такого підходу у нашій історії є «Повчання Володимира Мономаха дітям», настанови Отців Церкви, філософія Г. Сковороди та П. Юркевича, творчість Т. Шевченка, Л. Українки та ін. мислителів минулого і сучасності [Зварич, 2016, С. 218–223; Зварич, 2019, С. 41–47].

В Україні, як давній християнській державі, велике значення надається релігійній освіті народу як основи моральності. Вихованню моральності у суспільстві сприяли не лише провідники Церкви, над цією проблемою ретельно працювали видатні українські вчені-педагоги. І що дуже значимо, основні концептуальні засади у цьому напрямку розробляли вчені всієї України. Це сприяло створенню власної християнської педагогіки.

Особливо яскравими посталями національної педагогіки були Г. Ващенко (1878–1967 р.н), о. Ю. Дзерович (1871–1943 р.н.), о. А. Волошин (1874–1945 р.н.) та ін. наукові і релігійні діячі. Водночас значимим є те, що вчені, котрі походили з різних куточків України, створювали однакові наукові концепції української

педагогіки. Полтавчанин Г. Ващенко, галичанин о. Ю. Дзерович і закарпатець о. А. Волошин надзвичайно великого значення надавали науці педагогіка і піклувалися проте, щоб Україна мала свою власну педагогіку, засновану на вірі в Бога й служила українським інтересам. Подібність засадничих основ представлених педагогічних концепцій переконливо засвідчує їхню всеукраїнську значимість та основоположність у творенні справедливого і гуманного українського суспільства. Важливо зауважити, що великих українських педагогів об'єднував високий патріотизм та глибоке переконання, що Україна буде вільною і квітучою державою. Тому їхні роздуми завжди були спрямовані на устрій та освіту українців.

Нині засадничим підґрунтям освіти українських громадян є Закон України «Про освіту», в якому чітко визначено мету освіти та її спрямованість на всебічний розвиток людини. У Законі зазначено, що особистість є найвищою цінністю суспільства, тому освіта спрямовується на розкриття талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей особи, формування у них необхідних ціннісних орієнтацій для успішної самореалізації в майбутньому.

Водночас мета передбачає виховання відповідальних громадян, які здатні здійснювати свідомий суспільний вибір та спрямовувати свою діяльність на користь людям і суспільству загалом. Освіта призначена збагачувати інтелектуальний, економічний, творчий та культурний потенціал українського народу, що сприятиме підвищенню освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. У Законі освіту та освітню діяльність трактують з позицій специфічних суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у зреалізуванні даного права [Про освіту, 2017; Ребуха, Виноградова, 2018, С. 171–173]. Закон визначає достатньо технократичний підхід держави до розуміння сенсу поняття освіти. Її ключовим моментом є формування у здобувачів освіти професійних компетентностей як динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, котрі сприяють впровадженню успішної професійної та/або подальшої навчальної діяльності [Зварич, 2019, С. 41–47].

Однак, формування компетенцій як вагомого критерію освітньої діяльності не зважає на власний розвиток самої особистості. Інтегральний розвиток індивіда передбачає розвитковість усіх його здібностей, етичної і соціальної свідомості та скеровується на відкритість до трансцендентної і релігійної освіти. Відповідно усі заклади освіти та педагоги, що у ньому працюють, повинні направляти свою діяльність на виховання сильних і відповідальних осіб, спроможних робити вільний і правильний вибір, який проявляється у відкритості та в чіткому уявленні про сенс життя.

У своїй промові на I Національному з'їзді католицької школи (Італія, 1991 р.) Папа Іван Павло II зазначає, що будь-яка особистість, з її матеріальними та духовними потребами, перебуває у серці Христового вчення,

тому католицька освіта передбачає розвиток кожної особи [Іван Павло II, 1991, С. 4]. Це твердження наголошує на зв'язку людини з Христом та нагадує нам, що саме в його Особі перебуває повнота правди про людину. Беручи зазначений постулат за основу, католицький заклад освіти посвячує себе цілісному розвитку людини і робить це за вказівкою Церкви, усвідомлюючи, що всі людські цінності віднаходять свою повноту і єдність у Христі [Конгрегація католицької освіти]. Це усвідомлення виражає центральність особистості в освітньому проекті католицького закладу освіти, зміцнює її намагання та віддає їй належне, щоб виховати духовно-сильну особистість.

Славетний українець Патріарх Йосиф Сліпий здійснив великий вклад у розбудову духовної освіти українського народу. Особливу увагу Верховний Архієпископ, кардинал і митрополит приділяє християнському вихованню, оскільки вважає, що виховання молоді є правдивим вкладом у розбудову вільної Української держави, яка має тисячолітні християнські традиції. На його переконання, Церква як соціальна інституція вирішує головні завдання: сприяє мудрому й справедливому влаштуванню життя людей, допомагає у вихованні добрих і чесних громадян для суспільства та вдосконалює їхнє моральне життя. Святе Письмо (Біблію) Патріарх Йосиф Сліпий справедливо називає Божою педагогікою [Конгрегація католицької освіти, С. 6–7].

Віра в Бога є головною складовою християнської системи цінностей, але закони віри сповна поширюються і на соціальні цінності: національні, громадянські, сімейні, особисті. Існування різних видів віри, в тому числі віри, котра ґрунтується на розумі (Віра моральна, яка від Бога) є вічно діючою та визначальною в суспільних взаєминах. Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий у праці «Віра і наука» зазначає, що «Бог дав чоловікові розум, щоб доходив до пізнання правди. Та з огляду на обмежені сили розуму той самий Бог об'явив ще надприродні правди, до пізнання яких чоловік своїми власними силами не міг би ніколи дійти. Обидва об'явлення, природне пізнання розумом і надприродне доповнення природних правд, які приймає чоловік вірою, походять від Бога» [Сліпий о. д-р Йосиф, 1990].

Науковці Т. Левченко [Левченко, 2017, С. 58–60], Я. Блоха [Блоха, 2019, С. 48–62] та ін. під «вірою» розуміють певний духовний стан, коли людина готова визнати дійсним щось таке, що само собою не є очевидним, не може бути засвідченим або доведеним, а отже, що можна піддати сумніву. У цьому напрямку Патріарх Йосиф Сліпий описує людську віру як головне джерело людського знання, оскільки, на його переконання, навіть кожна наука опирається на віру [Сліпий о. д-р Йосиф, 1990; Grusheva, 2018, С. 160–166].

Отож, віра слугує тонким духовним світом суб'єктивних переживань, прагнень і релігійних уявлень. Віра присутня в науці і науковій творчості, в мистецтві і в повсякденному житті, вона надихає людину до пізнання вищих духовних і моральних цінностей. Вона є ідеєю потенційної реалізації повного знання, виражена спершу у формі ідеалізованої абстракції, однак заснована на авторитеті й внутрішньому суб'єктивному досвіді, доведена до наукової

переконаності за допомогою інтелектуальної осмисленості. Знання належить розуму, а віра – серцю, тому поглиблене знання може виступати ступенем зміцнення віри.

Німецький філософ І. Кант у своїй праці «Критика чистого розуму» доводить, що елемент віри присутній у пізнанні звичайних речей. Людина сприймає не речі самі по собі, а лише їхні форми. Їхня сутність, справжній зміст до кінця невідомі, вони поза нашим баченням, але ми в них віримо. «Всяке міркування спочатку ґрунтується на вірі», – писав К. Ушинський [Ушинський, 1952]. Вважається, що віра є природною потребою людини і властивістю її душі (Г. Ващенко). Вона допомагає людині «бачити серцем» (А. де Сент-Ексюпері). Поняття віри можна визначити як переживання, зумовлене відчуттям присутності Вищого Начала, що існує реально, спрямовує наше існування і надає йому сенсу.

Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий у праці «Віра і наука» пише, що усі люди переконані про існування надземського єства і звать його Богом. Так, існує Бог, який об'являвся Мойсееві й пророкам і виклав їм нові правди. Для повнішого повчання обіцяв послати Месію – Христа, який справді народився у Віфлеємі, жив, учив народ і вмер розп'ятим на хресті. Свою науку Він засвідчив чудами і смертю та домагається від кожного чоловіка, щоб він прийняв це за правду. Це все можу ствердити розумовими й історичними свідченнями» [Сліпий о. д-р Йосиф, 1990]. Віра є вродженою властивістю людини. «Сам акт віри є однаковий в усіх, в неосвічених та й освічених» [Сліпий о. д-р Йосиф, 1990].

Дуже важливо для педагога, за слова К. Ушинського, «дати поживу серцю, розумові та вірі. Вір в усе, чому розум не суперечить і що корисне у практичному житті». Він радить також облагороджувати потребу віри в людині, розвивати в ній здатність «серцем вірити в правду» [Ушинський, 1952]. Без віри не можливе наше повсякденне життя. Людина народжується з потребою віри, живе з нею і розвиває її у собі. Кожен із нас несе в собі почуття віри і ділиться цією якістю з іншими людьми, створюючи навколо себе поле духовного спілкування. «Моє переконання остаточно спирається на знанні. Людська віра є головним джерелом людського знання, ба й навіть кожна наука спирається на віру» [Сліпий о. д-р Йосиф, 1990].

Рушійною силою освітнього процесу є одвічне внутрішнє протиріччя між тим, що людина вже знає та вміє, і тим, що вона ще повинна чи хоче знати і вміти. Процес дієвого розв'язання сукупності зазначених протиріч веде до нагромадження, поповнення і збагачення як інформативно-наукового, так і особистісно-духовного досвіду. Отримані знання, вміння та навички в структурі особистості є одночасно продуктом та інструментом діяльності. Досвід, набутий під час певного циклу освітньої діяльності, застосовується вже як засіб навчання у наступних циклах. Уміння вчитися формується впродовж усього життя і зумовлює діяльність людини.

Роль віри в освіті вкрай велика, зокрема в освітньо-виховному процесі, так як сприяє розвитку і формуванню особистості та її духовної культури. Знання

несуть у собі великий духовно-ціннісний потенціал, оскільки від змістового наповнення освітніх предметів залежить формування світоглядних позицій молодшої людини. Без віри у силу знання неможливо пізнати себе та довкілля в цілому. Людина, коли пізнає світ, пізнає сама себе. Віра формує світогляд особистості, її прагнення, можливість самореалізації. У вірі особистість черпає свої життєві сили. Вона наповнює сокровенні глибини людської особистості, спричинює доступ до людського буття. Не підлягає сумніву, що віра в Бога є першою і головною передумовою входження сучасної людини в нову цілісну систему цінностей, яке суспільство поступово вкладає в основу виховання. «Є тільки один ідеал довершеності, перед яким схиляються усі народності, це ідеал, що його дає християнство» [Ушинський, 1952].

Свого часу Патріарх Йосиф Сліпий, взявши на себе усю відповідальність, зумів очолити Церкву у важчий час – час правління комуністичного режиму. Його віра в Бога була непохитною, оскільки всупереч труднощам війни, багаторічного заслання, життя в еміграції, Патріарх упевнено робив кроки до своєї мети. Як писав сам Блаженніший, віра – це прийняття чогось без застережень, без сумнівів, це дар Божий, який нагромаджується в людини, що прагне до свого Творця і надає перевагу благам духовним. Віра переростає у надію та лежить у її основі. Вона слугує рівновагою душі, її стійкістю. Вагомою ознакою душі є здатність людини любити. Водночас любов подеколи вимагає жертвності. Йосиф Сліпий впродовж усього життя вірив, надіявся і любив, зростав інтелектуально та при кожній можливості займатися постійною розумовою працею, що допомогло йому пережити ті випробування, які випали на його долю.

Відповідно сам Патріарх своїм священничим життям довів, що віра, надія, любов – це ті християнські чесноти особистості, які перевірені часом. Вони не втратили своєї актуальності до сьогодні. Тому для виховання гармонійної особистості педагогіку потрібно власну педагогічну діяльність зреалізовувати чесно і прозоро та ніколи не забувати про свій особистісний приклад.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Віра, на наше переконання, повинна набути наукового статусу та увійти в понятійний апарат не лише у теологічну і філософську науку, а й у педагогічну, оскільки слугує споконвічно ціннісною категорією. Важливо, що в сучасній парадигмі гуманізації та гуманітаризації освіти психолого-педагогічний феномен віри набуває статусу потужного знаряддя у формуванні соціально-орієнтованої, всебічно-гармонійної особистості. Нині у контексті глобального середовища сучасного секуляризованого світу заклади освіти здатні сформувати у молодшої людини правильний діалогічний спосіб мислення та сповна забезпечити розвиток цілісної особистості, оскільки «в Христі, як досконалій особистості, усі людські цінності знайшли своє втілення та єдність» [Зварич, 2016].

Перспективним напрямом наших наступних наукових розвідок може стати розгляд наукових та педагогічних ідей Йосифа Сліпого в еміграційний період.

Список літератури

1. Блоха Я. Є. В. Г. Короленко про ціннісні орієнтації в християнстві. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди Філософія*. 2019. №2 (41). С. 48–62.
2. Груць Г. М. Значення феномену віри у формуванні особистості студентів. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія: Філософія*. 2019. №43. С. 71–89.
3. Зварич Г. Парадигма української католицької школи в контексті європейського католицького шкільництва. *Науковий вісник Мелітопольського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка*. 2016. № 2. С. 218–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2016_2_37_3
4. Зварич Г. В. Специфіка освітнього процесу у християнському навчальному закладі «Знамення». *Духовно-моральне виховання особистості: реалії та перспективи : матеріали Міжнар. конф. (м. Тернопіль, 19–20 квіт. 2018 р.)*. Тернопіль: ТОКІППО, 2019. С. 41–47.
5. Іван Павло II. Промова на I Національному з'їзді католицької школи в Італії. 1991. С. 4.
6. Каргіна Н. В. Віра як основа психологічного благополуччя особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2018. №1(1). С. 83–88.
7. Козиряцька С. А. Мережеві християнські видання українського медіапростору: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2017. 192 с.
8. Конгрегація католицької освіти. Католицька школа. 35 с.
9. Кутішенко В., Патинок О., Сидоркін В. Вплив релігійних цінностей на формування морально-ціннісної сфери особистості. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2018. Т. VI. Вип. 16. С. 154–164.
10. Левченко Т. Г. Трансформації концепту віри у християнській теології. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. Вип. 16. С. 58–60.
11. Ломачинська С. В. Феномен релігійної ідентичності в контексті глобалізаційних викликів сучасності. *«Київські філософські студії»*: наук. конф. (Київ, 17–18 трав. 2018 р.). Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018. С. 153–155.
12. Огірко О. Патріарх Йосиф Сліпий та його роль в розбудові духовної освіти українського народу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2017. №1 (3). С. 118–122.
13. Огірко О. Християнська педагогіка. Навчальний посібник. Львів: ЛІ МАУП, 2003. С. 6–7
14. Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

15. Ребуха Л. З., Виноградова Т. Формування системи цінностей майбутніх фахівців соціогуманітарної сфери за фундаменталізації професійної підготовки у вищій школі. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді*: зб. тез II міжнар. студ. наук. конф. (Тернопіль, 1 черв. 2018 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 171–173.
16. Сліпий о. д-р Йосиф. Віра і наука. Рим: В-во ОО. Салезіян, 1990. 75 с.
17. Ушинський К. Д. Твори в шести томах. К.: Радянська школа, 1952. Т. 1., Т. 6.
18. Цихуляк І. М. Проекція соціальної панорами української виховної педагогіки та її аксіологічний вимір. *Актуальні проблеми філософії та соціології*: Науково-практичний журнал. Одеса, 2017. Вип. 20. С. 152–155.
19. Янова Е. Ю. Структура духовних цінностей особистості : кваліфікац. робота на здобуття освіт. ступеня магістр : спец. 053 Психологія / Е. Ю. Янова ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, каф. психології. Харків, 2021. 61 с.
20. Яремко Р. Я., Вавринів О. С. Феномен віри як основа життєстійкості особистості. *Наукова дискусія: питання педагогіки та психології*: матеріали між народної науково-практичної конф еренції (м. Київ, Україна, 6-7 грудня 2019 року). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. Ч. 2. С. 153–157.
21. Grusheva T. Духовно-моральні і національні аспекти в педагогіці Йосифа Сліпого. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2018. №1(51). С. 160–166.
22. Kuznetsov O. Психологічний аналіз феномену віри у науковому пізнанні. *Психологія і особистість*. 2017. №1. С. 289–297.
23. Laurin K., Fitzsimons G.M., Kay A.C. Social disadvantage and the self regulatory function of justice beliefs. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2011. V. 100. P. 149–171.
24. Predko D., Larin D. Релігійна віра як чинник подолання критичних життєвих ситуацій. *Psychological journal*. 2017. №3(4). С. 76–86.

References

1. Blokha Ya. Ye. V. H. Korolenko pro tsinnisni orientatsii v khrystyianstvi. [About the value orientations in Christianity in short]. *Visnyk KhNPU imeni HS Skovorody Seriia: Filosofiia*. 2019. №2(41). S. 48–62 (in Ukrainian).
2. Hruets H. M. Znachennia fenomenu viry u formuvanni osobystosti studentiv. [The importance of the phenomenon of faith in the formation of students' personality]. *Visnyk KhNPU imeni HS Skovorody Seriia: Filosofiia*. 2019, №43. S. 71–89 (in Ukrainian).
3. Zvarych H. Paradyhmaukrainskoikatolytskoishkolyv kontekstiyevropeiskoho katolytskoho shkilnytstva. [Paradigm of Ukrainian Catholic school in the context of European Catholic schooling]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzh. ped. un-tu. Seriia: Pedahohika*. 2016. № 2. S. 218–223. (in Ukrainian) URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2016_2_37_3

4. Zvorych H. V. Spetsyfika osvithnoho protsesu u khrystyianskomu navchalnomu zakladi «Znamennia» [The specificity of the educational process in the Christian educational institution «Znamenia» Spiritual and moral education of the individual: realities and perspectives]. *Dukhovno-moralne vykhovannia osobystosti: realii ta perspektyvy: materialy Mizhnar. konf. (m. Ternopil, 19–20 kvit. 2018 r.)*. Ternopil: TOKIPPO, 2019. S. 41–47 (in Ukrainian).
5. Ivan Pavlo II. Promova na I Natsionalnomu zizdi katolytskoi shkoly v Italii. [Speech at the 1st National Congress of the Catholic School in Italy], 1991. S. 4 (in Ukrainian).
6. Karhina N. V. Vira yak osnova psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti [Faith as the basis of psychological well-being of the individual]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia Psykholohichni nauky*. 2018. №1(1). S. 83–88 (in Ukrainian).
7. Kozyriatska S. A. Merezhevi khrystyianski vydannia ukrainskoho mediaprostoru: monohrafiia [Online Christian editions of the Ukrainian media space: a monograph]. Zaporizhzhia: Prosvita, 2017. 192 s. (in Ukrainian).
8. Konhrehatsiia katolytskoi osvity [Congregation of Catholic Education]. *Katolytska shkola*. 35 s. (in Ukrainian).
9. Kutishenko V., Patynok O., Sydorkin V. Vplyv relihiinykh tsinnosti na formuvannia moralno-tsinnisnoi sfery osobystosti [The influence of religious values on the formation of the moral and value sphere of the individual]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*. 2018. T. VI. Vyp. 16. S. 154–164. (in Ukrainian).
10. Levchenko T. H. Transformatsii kontseptu viry u khrystyianskii teolohii [Transformations of the concept of faith in Christian theology]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii: Naukovo-praktychnyi zhurnal. Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia»*. Odesa, 2017. Vyp. 16. S. 58–60 (in Ukrainian).
11. Lomachynska S. V. Fenomen relihiinoi identychnosti v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv suchasnosti [The phenomenon of religious identity in the context of globalization challenges of modern times]. «*Kyivski filosofski studii*»: nauk. konf. (Kyiv, 17–18 trav. 2018 r.). Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka, 2018. S. 153–155 (in Ukrainian).
12. Ohirko O. Patriarkh Yosyf Slipyi ta yoho rol v rozbudovi dukhovnoi osvity ukrainskoho narodu [Patriarch Josyp Slipyi and his role in the development of the spiritual education of the Ukrainian people]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriiia: Istoriia*. 2017. №1 (3). S. 118–122 (in Ukrainian).
13. Ohirko O. Khrystyianska pedahohika [Christian pedagogy]. *Navchalnyi posibnyk*. Lviv: LI MAUP, 2003. S. 6–7 (in Ukrainian).

14. Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII [About education. Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII] (in Ukrainian). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
15. Rebukha L. Z., Vynohradova T. Formuvannia systemy tsinnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsiohumanitarnoi sfery za fundamentalizatsii profesiinoi pidhotovky u vyshchii shkoli [Formation of the value system of future specialists in the socio-humanitarian sphere under the fundamentalization of professional training in higher education]. *Pravova systema Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehtatsii: pohliad studentskoi molodi: zb. tez II mizhnar. stud. nauk. konf.* (Ternopil, 1 cherv. 2018 r.). Ternopil: TNEU, 2018. S. 171–173 (in Ukrainian).
16. Slipyi o. d-r Yosyf. Vira i nauka [Faith and science]. Rym: V-vo OO. Saleziian. 1990. 75 s. (in Ukrainian).
17. Ushynskiy K. D. Tvory v shesty tomakh [Works in six volumes]. K.: Radianska shkola, 1952. T. 1. T. 6 (in Ukrainian).
18. Tsykhuliak I. M. Proektsiia sotsialnoi panoramy ukrainskoi vykhovnoi pedahohiky ta yii aksiolohichnyi vymir [Projection of the social panorama of Ukrainian educational pedagogy and its axiological dimension]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii: Naukovo-praktychnyi zhurnal.* Odesa, 2017. Vyp. 20. S. 152–155 (in Ukrainian).
19. Yanova E. Yu. Struktura dukhovnykh tsinnosti osobystosti [The structure of spiritual values of the individual]: kvalifikats. robota na zdobuttia osvit. stupenia mahistr : spets. 053 Psykholohiia / E. Yu. Yanova; Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody, kaf. psykholohii. Kharkiv, 2021. 61 s. (in Ukrainian).
20. Yaremko R. Ya., Vavryniv O. S. Fenomen viry yak osnova zhyttiistykosti osobystosti [The phenomenon of faith as the basis of the vitality of the individual]. *Naukova dyskusiia: pytannia pedahohiky ta psykholohii: materialy mizh narodnoi naukovo-praktychnoi konf erentsii* (m. Kyiv, Ukraina, 6-7 hrudnia 2019 roku). Kyiv: HO «Kyivska naukova orhanizatsiia pedahohiky ta psykholohii», 2019. Ch. 2. S. 153–157 (in Ukrainian).
21. Grusheva T. Dukhovno-moralni i natsionalni aspekty v pedahohitsi Yosyfa Slipoho [Spiritual, moral and national aspects in the pedagogy of Josyp Slipyi]. *Zaporizhzhia Historical Review.* 2018. №1(51). S. 160–166 (in Ukrainian).
22. Kuznetsov O. Psykholohichnyi analiz fenomenu viry u naukovomu piznanni [Psychological analysis of the phenomenon of faith in scientific knowledge]. *Psykholohiia i osobystist.* 2017. №1. S. 289–297 (in Ukrainian).
23. Laurin K., Fitzsimons G.M., Kay A.C. Social disadvantage and the self-regulatory function of justice beliefs. *Journal of Personality and Social Psychology.* 2011. V. 100. P. 149–171.
24. Predko D., Larin D. Relihiina vira yak chynnyk podolannia krytychnykh zhyttievnykh sytuatsii [Religious faith as a factor in overcoming critical life situations]. *Psychological journal.* 2017. №3(4). P. 76–86 (in Ukrainian).